

БОЕЦИЙ ОТ ДАНИЯ ЗА ВИСШЕТО БЛАГО

Понеже за всеки вид съществуващо има някакво висше възможно благо, пък човекът е вид съществуващо, то за него трябва да има някакво висше възможно благо. Аз говоря не за безусловното висше благо, ами за висшето за човека, понеже възможните за него блага имат граница и не са безкрайни. А кое е възможното за човека висше благо, ще изследваме с помощта на разума.

Възможното за човека висше благо му е присъщо според най-превъзходната му способност. Следователно не според растителната душа, каквато имат растенията, не и според сетивната, каквато имат животните, поради което сетивните наслаждения са присъщи и на животните. Най-превъзходната човешка способност е разумът или интелектът, понеже той преди всичко ръководи живота на хората както при разсъждаване, така и при действие. Значи възможното за човека висше благо му е присъщо според интелекта. Затова следва да бъдат ожалвани людетe, дето са тъй запленени от сетивните наслаждения, че изтърват интелектуалните блага; защото те никога не ще достигнат собственото си висше благо; те тъй са отдадени на сетивата, че даже не дирят онова, което е благо на самия интелект. Срещу тях вопие Философът, изричайки думите: "горко вам, люде, дето сте за причисляване към животните, щом не ви е грижа за божественото във вас!"¹ Божественото в човека според него е интелектът; защото ако в човека има нещо божествено, достойно е това да е интелектът. Наистина, както в универсалността на съществуващото най-превъзходно е божественото, тъй "божествено" назоваваме и онова, дето е най-превъзходно в човека.

Освен това, човешкият интелект има една теоретическа и друга практическа способност, което се вижда от това, че човек мисли за определни неща, но не действа спрямо тях, а спрямо други действа под ръководството на интелекта, във всичките си действия избирайки подобаващото. Та ето как нам е известно, че тези две интелектуални способности са родово присъщи на човека. Висшето благо,

¹ Това изречение, цитирано и у други автори (Сенека, Авероес), не се съдържа в достигналите до нас съчинения на Аристотел.

възможно за човека според теоретическата способност на интелекта, е познанието на истинното и наслаждението от него. Наистина, познанието на истинното носи наслада. Проумяното услажда проумелия го и колкото проумяното е по-чудесно и по-благородно, колкото, от друга страна, постигащият интелект е по-способен да го постигне свършено, толкова по-голямо е интелектуалното наслаждение. И който е вкусил това наслаждение, ще презре всяко по-малко, например сетивното, което наистина е по-нищожно и по-малоценно. А пък човекът, дето го е избрал, със самото това е по-лош от другия, който е избрал първото. И тъй като проумяното услажда проумелия го, то според Философа в единадесета книга на "Метафизика"² първият интелект живее най-приятен живот. Наистина, щом първият интелект има в най-висока степен способността да мисли и тъй като мисленото от него е най-достойното, понеже е собствената му същност – защото какво по-достойно може да мисли божественият интелект от самата божествена същност? – то той живее най-приятен живот. И тъй, понеже чрез теоретическия си интелект човекът не е в състояние да постигне по-голямо благо от познанието за всеобщността на нещата, произхождащи от първия принцип, а с това и самия първи принцип (доколкото това е възможно), както и наслаждението от това познание, следва горното заключение: висшето благо, възможно за човека според теоретическия му интелект, е познанието на истинното в отделните неща и наслаждението от него.

На свой ред висшето благо, възможно за човека според практическия му интелект, е вършенето на добро и наслаждението от това. Какво, наистина, по-голямо благо може да споходи човека според практическия му интелект, освен да извършва подобаващото (*medium eligibile*) във всички свои действия и да му се наслаждава? Защото справедлив е единствено онзи, който се наслаждава на справедливостта. А същото трябва да се подразбира и за делата на другите нравствени добродетели.

От казаното може ясно да се заключи, че висшето възможно за човека благо е познанието на истинното, вършенето на добро и наслаждението от едното и другото.

² Aristoteles, *Metaphysica*, XII 7, 1072b24.

И тъй като висшето възможно за човека благо е неговото щастие, то следва, че познанието на истинното, вършенето на добро и наслаждението от едното и другото е човешкото щастие. Именно затова законодателят е установил в държавата и военното изкуство, та като бъдат прогонени враговете, гражданите да могат да се посветят на интелектуалните си способности, съзерцавайки истинното, да реализират нравствените си добродетели, вършейки добро, и да живеят щастливо; защото тъкмо в тия двете е щастливият живот. Ето това е висшето благо, което човек може да получи от Бога и което Бог може да даде на човека в този живот. И дълъг живот основателно иска онзи човек, който го иска, за да се усъвършенствува в това благо. Защото който е по-съвършен в блаженството, което разумът ни разпознава като възможно за човека в този живот, той е по-близо до блаженството, което очакваме във вярата си за отвъдния. И тъй като – както вече бе казано – за човека е възможно едно толкова голямо благо, достойно е всички хорски действия да се насочват към него, за да го достигнат. Наистина, както в една законова система деянията са правилни и подобаващи, ако са насочени към целта на системата, и са толкова по-добри, колкото са по-близо до тази цел, а пък делата, противопоставени на целта, са или отслабени (сиреч не са съвършени според предписанията на закона) или безразлични (сиреч нито са противопоставени на целта на законовата система, нито следват нейните предписания) – та както всички такива дела са грях от гледна точка на законовата система (разбира се, по-голям или по-малък, както става ясно от реченото), така е и при човека: всички намерения и съвети, действия и желания на човека, насочени към възможното за него висше благо, за което стана дума, са правилни и такива, каквито трябва да бъдат. И когато човек действа по този начин, той действа естествено, понеже действа според висшето благо, за което е предопределен по природа. И когато действа по този начин, той постъпва както е редно, понеже действията му се нареждат според висшата и последна негова цел. Обратно, всички човешки действия, които не са ориентирани към това благо или не са такива, че чрез тях човекът да става по-силен и по-разположен да върши неща, ориентирани към това благо, са грехът в човека. Ето защо щастливият човек не върши нищо освен делата на щастие или такива, чрез които става по-силен или по-приспособен за делата на щастие. Затова

щастливият е щастлив и когато спи, и когато будува, и когато се храни, стига само да върши това с цел да стане по-силен за делата на щастието.

Затова всички хорски деяния, дето не са насочени към това споменато вече висше за човека благо, било като му се противопоставят, било като са безразлични към него, са грях, макар по-голям или по-малък, както се разбира от само себе си. Причина за всички такива деяния е безмерната жадност, която е и причината за всякое нравствено зло. Тази безмерна жадност в човека е и най-голямата пречка да пожелае той онова, към което се стреми по природа. Наистина, макар всички хора по природа да се стремят към знание³, съвсем малко люде за жалост отделят време за изучаване на мъдростта, понеже безмерната жадност ги държи настрана от това тъй голямо благо. И така виждаме едни да се стремят към ленив живот, други - към презрените сетивни наслади, трети – към мечтаните от тях дарове на съдбата. Та ето как днес безмерната жадност отклонява всички човеци от висшето за тях благо, ако се не броят извънредно малкото достойни за възхвала мъже, които били смятани за такива, понеже презират желанията на сетивата и следват насладата и копнежа на интелекта, стремейки се да познаят истината за нещата; а аз ги смятам достойни за възхвала и поради това, че живеят според реда на природата. Защото всички по-низши човешки способности са по природа заради висшата – вегетативната е заради сетивната, понеже сетивната способност е осъществяването на едно одушевено тяло; но одушевеното тяло не може да съществува без храна, а тъкмо вегетативната способност изменя и преработва храната, така че – оказва се – вегетативната способност е заради сетивната. Сетивната на свой ред е заради разумната, понеже нашите мисли се пораждат от представи, така че ние мислим по-трудно неща, които не сме в състояние да си представим такива, каквито те са. Ала представата постига дадено нещо едва след сетивното му възприемане, доказателство за което е фактът, че всеки, който си представя нещо, си го представя сетивно. Затова според Философа⁴ представата или въображението е движение, предизвикан от осъществено сетивно възприятие. Така че действията на всички по-низши човешки способности са заради тези на висшата, която е интелектът. И ако

³ Aristoteles, *Metaphysica*, I 1, 980a21.

⁴ Aristoteles, *De anima*, II 3, 429a1-2.

има най-добро и най-съвършено действие на разумната способност, всички други са по природа заради него. И когато човек извършва това действие, той е в най-превъзходното възможно за човека състояние. Такива именно са философите, които посвещават живота си на изучаването на мъдростта. Затова всички способности във философа действуват според естествения порядък: първата заради втората и по-низшата заради по-висшата и по-съвършената. А всички останали люде, дето живеят според по-низшите си способности, предпочитайки техните действия и произтичащите от тях наслаждения, живеят противоестественно и съгрешават против реда на природата. Отклоняването от реда на природата е именно грехът в човека, и тъй като философът не се отклонява от този ред, той не съгрешава против реда на природата.

Философът е добродетелен и в морален смисъл – и то поради три причини. Едната е, че той познава позорността на порочното действие и благородността на добродетелното, породи което и по-лесно може да избере едното, а другото да пренебрегне и винаги да постъпва според правилното основание – пък като постъпва така, той никога не съгрешава. Това не се случва с невежия, защото за невежия е трудно да постъпва правилно. Втората е, че който е вкусил по-голяма наслада, презира по-малкото наслаждение; а философът е вкусил интелектуалната наслада от съзерцанието на истината за съществуващите неща, която е по-голяма от наслаждението на сетивата; затова той презира сетивните наслаждения. Пък и много грехове и пороци се състоят в прекомерността на сетивните наслаждения. Третата е, че в мисленето и съзерцанието няма грях, понеже в безусловното добро не е възможно да има прекомерност и грях; но действието на философа е съзерцанието на истината; затова философът по-лесно е добродетелен, нежели който и да е друг.

Ето защо философът живее така, както човеку е по природа дадено да живее и според естествения порядък, понеже в него всички по-низши способности и техните действия са заради по-висшите и техните действия, а всички изобщо са заради висшата способност и последното действие, което е съзерцаването на истината и наслаждението от нея; защото нивга не ще се засити страстта към знанието, додето се не познае нетварното битие. Защото – както казва

Коментаторът⁵ - въпросът за божествения интелект е породен от естествения за всички люде стремеж към знание. Наистина, стремежът да се узнае нещо е в някакъв смисъл стремеж да се узнае първото, доказателство за което е, че колкото по-близо са съществуващите неща до първия предмет на познанието, толкова повече ни се иска да ги познаем и толкова повече съзерцанието ни им се радва. Затова философът, като съзерцава причинените неща, дето са в света, природите им и разположеността им едно спрямо друго, възхожда към съзерцанието на най-висшите причини на нещата, понеже познанието за следствията по някакъв начин го възвежда към познанието за причините им; а пък като узнае, че по-висшите причини и природите им са такива, щото трябва да имат друга причина, възхожда към познанието за първопричината. Насладата е тъкмо в съзерцанието и тя е толкова по-голяма, колкото умосъзерцаемите предмети са по-достойни. Затова философът води живот твърде приятен.

И това е така, понеже той узнава и проумява, че тази причина е по необходимост причина за собственото си битие, сиреч че за него няма друга причина; защото ако в света не съществуваше нещо, за което да няма друга причина, изобщо нищо не би съществувало.

Той проумява още, че тази причина по необходимост е вечна, неизменна и винаги самотъждествена; защото ако тя не беше вечна, изобщо нищо не би било вечно. От друга страна, че в света има някои нововъзникнали неща и че, щом едно нововъзникнало нещо не може да бъде достатъчна причина за друго (което е ясно от само себе си), то с очевидност следва, щото всички изобщо нововъзникнали неща в света произлизат от вечна причина. Тази причина е неизменна и самотъждествен, понеже изменението е възможно само при несъвършените вещи, а ако нещо е най-съвършеното в света, достойно е именно то да е първопричината.

Той проумява също, че цялото битие на света, което се намира отсам тази първа причина, е по необходимост от нея и че тази първопричина е причина както за пораждането на съществуващите неща, тъй и за подреждането им едно спрямо друго и съхранението им в битието – едни по число и без каквато и да било промяна (такива са обособените от материята субстанции), други пак по число, ала

⁵ Averroes, *Metaphysica*, XI 5.

с промяна (такива са небесните тела), трети пък само по вид (такива са поднебесните твари като най-низша степен на съществуващото).

Проумява най-сетне, че както всички неща произлизат от първопричината, тъй те се и нареждат спрямо нея; защото онова съществуващо, в което началото, от което е всичко, се съединява с целта, заради която е всичко, е според философите първото съществуващо, а според светците – благословеният Бог. В този ред обаче има дълбочина и онези неща, дето в него са по-близо до първия принцип, са по-достойни и по-съвършени. А които неща в този ред са по-отдалечени от първия принцип, са по-нищожни и по-по-несъвършени. Този първи принцип в света е като домовладиката в къщи, като военачалника във войската, като общото благо в държавата. И както войската е една от единствеността на военачалника и благо на войската само по себе си е във военачалника, а пък в останалите е според мястото, което заемат спрямо него, тъй единството на този свят е от единствеността на първия принцип и благо на този тук свят само по себе си е в първия принцип, а пък в останалите неща е според причастността им към него и според подредбата им спрямо него, така че благо в някое съществуващо в този свят може да има само ако то е причастно към първия принцип.

Като проумее всичките тези неща, философът започва да се възхищава на първопринципа и го възлюбва, понеже ние възлюбваме онова, от което произлизат блага за нас, а най-силно възлюбваме онова, от което идват най-големите блага. Затова като проумява, че всички блага за него произлизат и се съхраняват (доколкото могат) тъкмо благодарение на този първопринцип, философът възлюбва най-силно него чрез него – и според разумното основание на природата, и според правилното основание на интелекта. И тъй като всеки се наслаждава на онова, което обича, и най-много се наслаждава на онова, което най-силно обича, а философът – както бе казано – най-силно обича първия принцип, то следва, че философът най-много се наслаждава на първия принцип и на съзерцанието на благостта му. И това е единственото истинско наслаждение. Този е животът на философа и който не го живее, не води правилен живот. Философ пък наричам всеки човек, който живее според правилния ред на природата и е достигнал най-доброто и последната цел на човешкия живот. А първият принцип, за който бе

речта, е достославният и върховен Бог, който нека бъде благословен во веки веков.
Амин.

Преводът е осъществен от **Цочо Бояджиев** по изданието M. Grabmann, *Die Opuscula “De summo bono sive De vita philosophi” und “De sompniis” des Boetius von Dacien*, in: *Mittelalterliches Geistesleben*, Bd. 2, 1936, 209 – 216.